

תורה ומדינה הלכה למעשה- הודאת בעל דין וזכות השתיקה ע"פ תורה

- כפי שהבאנו בעבר, ומוסכם ע"י כל הפוסקים, ישנה גזרת הכתוב האומרת שקרובי משפחה פסולים לעדות. פסול זה אינו נובע מחוסר האמון בהם, אלא גזרת מלך היא, כדברי הרמב"ם, עד כדי כך שמובא להלכה, שאפילו אנשים אמינים וצדיקים ביותר, כדוגמת משה רבנו ואהרון אחיו, פסולים להעיד זה על זה. ע"ג יסוד זה אומר רבא בגמ' שישנו פסול משום קרבת משפחה נוסף, והוא האדם עצמו שנחשב קרוב אצל עצמו, וממילא הינו פסול מסיבה זו להעיד על עצמו, ככל עדות של קרוב משפחה בין החובה ובין לזכות. לכאורה, היה די בדברים אלו לומר, שאדם זה פסול להעיד על עצמו בכל סוגי העדויות והדינים. אולם רבא, בהסברו לדין של אי אמון בעדות עצמית על עברה שעשה, מוסיף משפט נוסף, שהינו לכאורה תמוה מאוד ומיותר – אין אדם משים עצמו רשע. מדברי הרמב"ם, וכן נראה מסברא, שרבא בהוספת משפט זה, רומז לנו על דינים אחרים שאין בהם הרשעה עצמית, כגון דיני ממונות, שהאדם יהיה נאמן בהודאתו, למרות היותו קרוב. לכן הרמב"ם מביא כדוגמא לכך שאדם אינו יכול להפלייל את עצמו בהודאתו, אדם המודה על כך שהינו גזלן, וממילא הופך עצמו לאדם עובר עברות הפסול לעדות. ע"פ הכלל שאומר רבא, יהיה אדם זה כשר לעדות, משום היותו קרוב משפחה של עצמו, אולם יתחייב להחזיר את הגזלה, שלעניין דיני ממונות נאמן בהודאת עצמו.
- ע"פ דברי רבא הנ"ל עולה השאלה. מדוע, למרות שאדם נחשב כקרוב אצל עצמו, נאמן הוא על הודאת עצמו בדיני ממונות, כדברי הגמ' במספר מקומות הודאת בעל דין כמאה עדים דמי. האחרונים עסקו בשאלה זו, ונחלקו בדבר. לדעת קצות החושן, וכפי שנראה רבים מהאחרונים הביאו שיטתו להלכה, ישנה גזרת הכתוב האומרת, שלמרות שאדם קרוב אצל עצמו, ולהודאתו על כך שעשה עברה מסוימת, אין ערך משפטי. מ"מ מגזרת הכתוב, נאמן אדם בדיני ממונות להעיד על עצמו, על כך שחייב סכום כסף לחברו. גזרת כתוב זאת מופיעה כבר בדברי רש"י, המבין שקבילותה המשפטית של הודאת בעל דין נלמדת, מכח קבילותה של ההודאה המובאת בתורה בדין מודה במקצת, אשר תבעו ממנו סכום כסף, והודה רק בחלקו. נראה מהפסוק שמאמינים להודאתו, ומחייבים אותו שבועה על החלק שלא הודה, ע"מ שיודה גם בו. לעומתו, לדעת מהר"י בן לב, אין הודאה זו בגדרי נאמנות של עדים, כדברי הקצות, אלא הינה בגדרי קניין, כפי שמובא בגמ' שישנו קניין הנקרא קניין אודיתא- קניין הודאה. קניין זה מתבצע ע"י הודאת בעל הנכס שהינו שייך לחברו, ומכח הודאה זו מתבצע הקניין. ההשלכות ההלכתיות ממחלוקת בסיבת נאמנותה של ההודאה הינן, ממתי חלה חובת נתינת סכום הכסף שעליו הודה בעל הדין שחייב. לדעת הקצות וסיעתו, חייב כבר מהזמן שמודה שחייב לו. דהיינו, אם הודה שהלווה ממנו סכום כסף לפני עשרים שנה, גם החיוב שלו יהיה מלפני עשרים שנה. לעומתו מהר"י בן לב סובר, שרק מרגע שהודה מתחייב לו סכום זה, אפילו שטוען בהודאתו שחייב לו כבר זמן רב. שהרי איננו סומכים על דבריו מכח נאמנות, אלא מכח קניין שמתבצע זה עתה. הבדל נוסף בין השיטות הינו בעניין נאמנות באיסורים. כאשר אדם אומר שברור לו שחתיכת בשר המצויה לפניו הינה טרפה, אע"פ שיבואו כל העדים שבעולם ויסתרו דבריו, למרות שכל העולם יכול לסמוך על עדותם, ולאכול חתיכה זאת, הוא עצמו יאסר בה מדין: שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא. לדעת הקצות, כיוון שהפסוק מלמד אותנו דין נאמנות הקיימת בהודאת בעל דין, למרות שהינו קרוב לעצמו, ממילא אין דין זה שייך רק בין כותלי בית הדין, אלא גם הוצה לו, כגון מקרה זה. לעומת זאת, לדעת המהר"י בן לב, לא ניתן יהיה ללמוד דין שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא מדין הודאת בעל דין, משום שהיא עוסקת בדיני קניין. לדעתו דבר זה אסור מדין נדר שאדם נודר על עצמו שלא לאכול חתיכה זו. אולם, כפי שכבר מקשה הקצות על דעה זו, ניתן לעשות התרת נדרים, אך לא מצאנו יכולת התרת נדרים, על חתיכה שאמר עליה האדם שהינה איסור. עוד קשה על דברי מהר"י בן לב, לשון הגמ' בעניין הודאת בעל דין, שלדברי הגמ' שוות ערך למאה עדים, דהיינו דומה לעדים שחידשה בהם התורה שהינם נאמנים, וממילא נראה, שגם הודאת בעל דין קבילה בבית הדין מכח נאמנות כדברי הקצות, ולא כדברי המהר"י בן לב. נראה שבעקבות קושיות אלו ועוד רבות אחרות, נטו הפוסקים לקבל דברי קצות החושן, ע"פ דברי המהר"י בן לב.
- לכאורה לא מובן, מדוע הגמ' נוקטת שהודאת בעל דין הינה כמאה עדים דמי. הרי מקובלנו ששני עדים נאמנים בדיוק כמו מאה עדים ויותר, ואין עדיפות לרוב דעות, כאשר כנגדם עומדים שני עדים כשרים. אם כן, היתה צריכה הגמ' לומר, שהודאת בעל דין קבילה כעדות של שני עדים. עוד קשה לשון הגמ' במקום אחר, בעניין רצונו של האדם לפטור עצמו מקורבן, כאשר אומר שלא עבר עברה המחייבת קרבן. שם דעת חכמים הינה, שאפילו יבואו עדים כשרים ויעידו שחייב בקורבן פטור. הטעם לדבריהם מובא בגמ', שאדם נאמן על עצמו יותר ממאה אנשים. לא ברור השינוי המהותי שעושה הגמ' מאמירתה ביחס להודאת בעל דין, השווה למאה עדים, ואילו בפטור מקרבן אמירתו שוות ערך ליותר ממאה עדים. היה ניתן לכאורה לומר, שישנו הבדל בין הודאה בין כותלי בית הדין ששוות ערך לעדים ולא יותר מכך, לבין הודאה מחוץ לבית הדין, אשר גוברת על אמירתם של העדים. אולם כפי שביארנו לעיל, הקצות מבין, שכיוון שהתורה מחדשת בדין זה, שיש נאמנות לאדם על עצמו, נכון הדבר בין כותלי בית הדין ומחוצה לו כאחד. בדרך זו הולך גם הרמ"א, אשר מביא להלכה את הסוגיה בעניין פטור קרבן, גם לדיני ממונות, באומרו, שאם ישנה התנגשות בין הודאת בעל דין לבין עדים, תגבר הודאתו על עדות העדים, משום שהודאתו בעלת ערך ראייתי יותר ממאה עדים. ע"כ לכאורה קיימת סתירה בין שתי הגמ' הללו. הקצות מוסיף ומקשה מכח סוגיה זו, שכפי שעולה שם בגמ', וכן נפסק להלכה ע"י הראשונים, שהטעם העיקרי לנאמנות הודאה יותר ממאה עדים, הינו מטעם מיגו, והרי מקובלנו שלא אומרים מיגו במקום עדים, וכאן אנו מוצאים שמיגו זה חזק יותר מאשר עדים. הקצות נשאר בקושיה זו, ואינו מתרץ אותה.
- היחס בין הודאה לבין עדים, קיים גם בסוגיות אחרות. לעיתים אנו מוצאים שכללי קבלת העדות של הודאת בעל דין, דומים מאוד לעדים, ולעיתים אינם עולים בקנה אחד עם כללי קבלת עדותם של עדים. ישנו דין המובא בגמ', ונפסק להלכה, האומר שאדם שטען טענה בבית הדין יכול לחזור בו מטענתו, רק אם מסביר את דבריו. אולם כאשר מעוניין לסתור את דבריו לגמרי, ולחזור בו מטענתו ומהודאתו, אינו יכול לעשות כן. לכאורה דין זה עולה מיסוד דברי התורה בעניין עדים, אשר מגזרת הכתוב לומדים בגמ', כפי שמובא במספר מקומות, שכיוון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד, כלומר אינו יכול לחזור בו מעדותו. לכאורה מה עניין הודאה לעדות, אלא שכיוון שלומדת הגמ' שהודאת בעל דין הינה כמאה עדים, ניתן להבין קשר זה. לעומת זאת, בסוגיה אחרת אנו נותנים לבעל דין אפשרות, כאשר הודה מחוץ לבית הדין לחזור בו מהודאתו, ולומר משטה אני בך, כלומר לומר שהודאתו לא הייתה ברצינות. לכאורה, כפי שהבאנו לעיל, עדים אינם יכולים לחזור בהם גם אם

חתמו עדותם על נייר מחוץ לבית הדין, ולא יכולים לומר ששיטו בבעלי הדין כשחתמו. עוד בנושא זה אנו רואים את הכלל המובא בגמ' מספר פעמים, האומר: ששתיקה כהודאה. גם דין זה, אינו תואם את יסודות דיני עדות עדים. שהרי עדים ששותקים ולא מדברים, אין עדותם עדות. ויותר מכך, ידוע שאילם שאינו יכול לדבר פסול לעדות.

● **כפי שאמרנו בעבר, במידה ולא הייתה התורה מחדשת שיש להאמין לשני עדים כשרים, ע"פ היסוד שאמרנו בעבר האומר שבית הדין אמור לחתור לאמת באופן קיצוני, גם לעדים הללו לא היינו מאמינים, ולא הייתה אפשרות לקבל לכאורה אף ראייה, משום שתמיד ניתן לערער על אמינות ראייה באשר היא. ישנה בגמ' ראייה אחת, שניתן לסמוך עליה, אפילו בלא פסוק שיאמר לנו זאת, ואכן ראייה זו נלמדת מסברא. עוד נראה מדברי הגמ', שראייה זו גוברת על עדים, כשם שמצאנו במפורש בגמ' ובפוסקים, שהודאת בעל דין לא רק שוות ערך למאה עדים, אלא בעלת ערך ראייתי יותר ממאה עדים. ראייה זו נקראת בלשון הגמ' בא הרוג ברגליו. דהיינו גם אם יעידו עדים על אדם מסוים שמת ופלוני הרגו, אם יגיע לבית הדין מי שהעידו עליו העדים שנרצח, יסתרו הדיינים דברי העדים, אע"פ שנמצאו כשרים, ואין בהם חשש שקר, מ"מ כיוון שבא הרוג ברגליו, ונגלה הדבר בפני בית הדין ובפני העולם כולו, ממילא ראייה זו קבילה בבית הדין וחזקה עשרת מונים יותר מכל עדים שבאים להעיד כנגד. נראה אם כן, שגזרת הכתוב המובאת בקצות, בעניין מקור הדין להודאת בעל דין כמאה עדים דמי, בנוסף לאמירה שאין אדם נחשב קרוב אצל עצמו בדיני ממונות כדיני נפשות, מחדשת חידוש נוסף. דהיינו, שיש לדמות הודאת בעל דין, לדין בא הרוג ברגליו. נראה גם שזהו המיגו המובא בגמ' בכריתות, שעליו מקשה הקצות כיצד מיגו זה גובר על נאמנות העדים. ע"פ הנ"ל מיגו זה אינו מיגו רגיל, אלא שדברי הפסוק מורים, שהודאת בעל דין שוות ערך לקניין, בדומה להסברו של המהר"ר בן לב. לכן מובן אם כן, מדוע נחשבת ההודאה מלכת הראיות, אשר שוות ערך ראייתי לדין בא הרוג ברגליו, שהינו בעל ערך ראייתי יותר משני עדים. ממילא גם הודאת בעל דין, חזקה יותר מעדים. בעניין הסתירה בין הודאה השווה למאה עדים, לבין הודאה השווה יותר ממאה עדים, כמובא בגמ'. וכן בעניין השאלה, מדוע נוקטת הגמ' במספר מאה עדים, בעוד שמקובלנו, שאין הבדל בין מאה עדים לשני עדים כשרים. נראה להשיב על שתי הקושיות גם יחד, כדברי מקצת האחרונים המסבירים, שישנם מאה עדים שדינם כשני עדים, אולם ישנם מאה עדים השווים יותר משני עדים. כאשר ראו אירוע מסוים עדים רבים, אין הבדל בינם לבין שני עדים כשרים. אולם כאשר בא הרוג ברגליו, וכעת רואים אותו רק מאה עדים, אולם כאשר ימשיך להסתובב ברחבי העולם, יראוהו עוד רבים. ממילא אין זה דווקא שרואים אותו רק מאה עדים, כמקרה דלעיל, אלא שכעת ישנם מאה עדים, אך בהמשך יהיו יותר. ע"כ, כאשר מדמים דין הודאה לבא הרוג ברגליו, אומרת הגמ', ששווה ההודאה כראייה של מאה עדים, השווים יותר משני עדים. דהיינו, שווה ההודאה לדין בא הרוג ברגליו. במקום אחר מביאה הגמ' דין, האומר שהודאה שווה יותר ממאה עדים. אותם עדים השווים לשנים, אכן הודאה השווה לבא הרוג ברגליו, שווה יותר מהם. ומכאן תירוצן לשאלות הנ"ל.**

● מעבר לשני סוגי הדיינים הנידונים בבית הדין- דיני ממונות ודיני נפשות, ישנו דין נוסף פחות שיגרת, הנקרא דין המלך. דין זה, כפי שלמדנו עליו בעבר, מקנה לבית הדין ולישות השלטונית, יכולת שיפוטית של הפעלת שיקול דעת ושיפוט, שלא בהכרח ע"פ דיני תורה הרגילים. זאת ע"מ לאפשר חיים תקינים, ולהעניש לעיתים באופן מופרז, אדם החוטא בחטא קל יחסית, כדי שלא ישנה בחטא זה שוב. נראה שבלא להיכנס לסוגיית החשבתם של בתי המשפט הנהוגים כיום כערכאות של גויים, נראה שבמידה ויש מקום לכח שיפוטי זה, בפרט במה שמוגדר המשפט הפלילי במדינת ישראל, נובע כח זה ממשפטי המלך. שהרי עונשים רבים הנהוגים במערכת המשפטית כיום, כלל לא נוהגים ע"פ תורה. כפי שהבאנו לעיל, מעבר לדין הודאה, אשר נחשב כמלכת הראיות מכה גזרת הכתוב, המשווה אותו לדין בא הרוג ברגליו, אומרת לנו התורה מסברא, שמכיוון שדימינו דין הודאה לבא הרוג ברגליו, ממילא מובן, שאין נאמנות זו של הודאה, נכנסת בקריטריונים של עדים. לכן למרות שעד אילם פסול לעדות, הודאה שהינה רק גילוי מילתא כבא הרוג ברגליו, כאשר מובן הדבר שאדם מודה, אין זה משנה אם אמר זאת בפיו, או ששק, ומכה שתיקתו מובן בצורה חד משמעית שהינו מודה במיוחס לו. מכה סברא זו אומרת הגמ' שאכן דין שתיקה, כאשר מובן לחלוטין שנובעת מכה הודאה, רק חסר בה אמירת ההודאה בפה, דינה כדין הודאה לכל דבר. ואף להלכה אין צריך לכך פסוק, אלא די בסברא בעלמא, אחר שדימינו ע"פ פסוק, דין בא הרוג ברגליו לדין הודאה. אם כן, מכיוון שדין שתיקה יוצא מדין הודאה, ממילא כשם שבדיני נפשות, היינו בכל דיון על חטאים מסוימים של אדם, המחייבים אותו עונשים בבית דין של מטה, כגון מיתת בי"ד, מלקות, או הפיכתו לרשע הפסול לעדות, כשם שבהודאה אין אדם משים עצמו רשע, ואינו נאמן להרשיע את עצמו, כך גם שתיקתו אינה מעלה ואינה מורידה בהרשעתו. לעומת זאת, בדיני ממונות, כשם שהודאתו הינה מלכת הראיות, כך גם שתיקתו תהיה מלכת הראיות, כאשר אין סיבה מיוחדת ומוסברת לשתיקתו, למעט אי רצונו להודות בפיו. בדיני משפט המלך כיוון, שאין מדובר בדיינים רגילים, עד כדי כך שבאופנים מסוימים, אנו נותנים כח לאנשים הפסולים לדון, לשמש כשופטים במשפט זה, נראה שאין בו כל הכללים של סדרי דין, הנהוגים בבית דין ע"פ תורה, אלא רק כאשר התורה או חז"ל מלמדים אותנו, שישנו חשש שקר, נחיל דינים אלו גם בבית דין הנהוג ע"פ משפט המלך. ממילא כיוון שהסיבה שאדם פסול בהודאת עצמו בדיני נפשות, הינה מכה העובדה שהינו קרוב אצל עצמו, ממילא כיוון שאין סיבה מובנת לשכל האנושי לגזרת כתוב זאת, נראה שאין סיבה לפסול אדם בהודאתו, בכל הדיינים של משפט המלך. הן דינים הקשורים לדיני ממונות, הקרויים היום משפט אזרחי, והן בדיינים המחייבים עונשים כישיבה בכלא, עבודות שירות וקנסות, הקרויים משפט פלילי. ממילא כשם שההודאה במשפטים אלו הינה מלכת הראיות, גם השתיקה, כאשר הינה מוכחת, ואין בה הסבר ממשי מדוע הנאשם שותק, למעט העובדה שלמעשה שתיקתו נובעת מהסכמה להאשמות כנגדו, לכן שתיקה בדיינים אלו, תחשב כהודאה לכל דבר ועניין. נהוג כיום, ניתן לשמור על זכות השתיקה, במהלך חקירה משטרתית. נראה שע"פ דברינו, לא ניתן יהיה לממש זכות זאת. אלא כאשר נראה לחוקרים, שאדם זה שותק מפני שמודה לדבריהם, ממילא יכולה שתיקה זו להיחשב כהודאה בבית המשפט, הפועל מכה משפט המלך. על אף שלכאורה אדם בהודאה מחוץ לבית הדין, יכול לעיתים לחזור בו מהודאתו, אך מובא בגמ' ובפוסקים, שכיוון שאומר לעדים אתם עדי, בהודאה זו, ממילא אמירה זו הופכת הודאתו להיות כהודאה בפני בית הדין, שאינה מקנה לו את היכולת לחזור בו מהודאתו. נראה שאמירת אתם עדי, אינה מייצגת דווקא מילים אלו, אלא מגלה על רצינות שיש בהודאת בעל הדין בפניהם. נראה שחקירה משטרתית, ובפרט חקירה באזהרה, שידוע לכל, ואף נאמר לנחקר שכל מה שיאמר עשוי לשמש כנגדו בבית המשפט, לא נופלת

בערכה מאמירת אתם עדי. לכן כשם שהאחרונה גורמת להודאתו להיות בלתי הפיכה, כך גם הודאה בפני החוקרים אותו באזהרה. וכשם שהודאתו בפניהם קבילה כדברינו בבית המשפט, שסמכותו נובעת מכח משפט המלך, כך גם שתיקה קבילה אף היא, כאשר התבצעה בפני החוקרים במשטרה. נמצאנו למדים שאין לאדם זכות השתיקה כפי שנהוג כיום בחקירות משטרתיות, קל וחומר בבית המשפט.

• נראה שגם חילוק זה, בין הנהוג כיום בבתי המשפט, המאפשרים את זכות השתיקה בחקירות משטרה, ולעיתים גם בבית המשפט, לבין דעת התורה השוללת מהותית זכות זו, ומחייבת את הדיינים לברר ממה נובעת שתיקתו של הנתבע, וכאשר נראה שנובעת מהסכמתו לנטען כלפיו, שתיקתו נחשבת כהודאה לכל דבר, נובע מתפקידו של בית המשפט כיום, לעומת תפקידו של בית הדין ע"פ תורה. בעוד שתפקידו של האחרון להתור לאמת ולהוציא את הצדק לאור, וממילא אין כל זכות לאדם לשתוק, ע"מ לנסות לטשטש את הדין, וכדברי הרא"ש כאשר רואה הדיין שמאחורי שתיקתו של הנתבע מסתתרת הודאה, מחויב לפסוק כנגדו כהודאה לכל דבר. תפקידו של בית המשפט האזרחי כיום, להשליט סדר ולהשקיט מדנים בחברה. ע"כ קיימת לגיטימציה לתופעות של ניסיון מצד הנתבע להעלים מידע, ולא להשיב לשאלות החוקרים, ולעיתים אף לשאלות השופטים עצמם.